

לקט השבילים

פרשת קדושים

צריך ביאור מדוע לא נמנה קדושה בקניני התורה. | 'לקט שכחה ופאה' שבמשניות נשנה בדוקא שלא כסדר שהוא במקרא. | ולפני עור לא תתן מכשול. | אם שייך מצות תוכחה למי שעובר על מנהג. | ואהבת לרעך כמוך.

צריך ביאור מדוע לא נמנה קדושה בקניני התורה

דבר אל-כל-עדת בני-ישראל ואמרת להם קדושים תהיו כי קדוש אני ה' אלהיכם: (י"ט ב')

שנינו בשילהי סוטה קדושה מביאה לידי ענוה, והנה ענוה היא א' מקניני התורה בפ"ו דאבות, ולכא' צ"ב דכיון דקדושה מביאה לידי ענוה מדוע לא נמנית קדושה בין הקניינים שהרי הוא קנין הנצרך לענוה.

ועוד שהרי בודאי ענין קדש עצמך במותר לך שענינו להיות פרוש במחשבת הלב אפילו מההנאות המותרות עד שיבוש מעצמו מלהרהר בדברים נבזים ובדברים שמביאים לידי הרהורים רעים, אין לך עיקר גדול מזה, שהרי עיקרי המפסידים הסגוליים הם הדברים שהם היפך הקדושה, וכדחזינו מדרשינו ונטמטם במ שמאכלות אסורות מטמטם את הלב, וכן חוסר זהירות בטבילה ונטילת ידים ונגיעה בשרץ ונבילה וכיו"ב ואצ"ל הרהור עבירה, כולם חוצצים בין נגה החכמה לתבנית הלב, וכתוב במשלי תחלת חכמה יראת ה' ודעת קדושים בינה, ובעלי תלמוד בשעה שהן יושבין ומבינין כל דבר ודבר נקראים קדושים כדאיתא במדרש משלי פ"ט, ואם יחדל מהם ענין הקדושה והפרישות מן הטומאה לא יוכלו לישב ולהבין ולהקרא קדושים.

ושנינו בתנחומא פרשת צו סימן י"ג אמר הקב"ה לישראל הואיל ונקדשתם לשמי עד שלא בראתי העולם היו קדושים כשם שאני קדוש, ומשמע מזה דמצות קדושים תהיו הוא ג"כ מכלל והלכת בדרכיו, [ובזוהר הפליגו הרבה בתועלת קדושת הנשמה כדי לזכות באורייתא].

עוד יש לשאול דבכולהו משניות דאבות לא מצאנו שיזרוז התנאים על ענין הקדושה [מלבד דנדרים סיג לפרישות], ואף במשנת ר"מ אבות ריש פ"ו לא הזכיר בין מעלות העוסק בתורה לשמה שנקרא קדוש או שמביאתו לידי קדושה, וכן במתני' שם פ"ב מ"ט במתני' דאיזהו דרך ישרה שידבק בה האדם ואיזהו דרך רעה שיתרחק ממנה, לא הזכירו מענין קדושה וטהרה, וכן

שם בפ"ג מ"ז במתני' דראב"ע אם אין תורה כו' אם אין חכמה כו' יראה כו', לא הזכירו קדושה, ודכוותה נמי בפ"ו משנה ח' כייל ר' שמעון בן מנסיא עושר כבוד חכמה בהדי מילי דנאה לצדיקים ונאה לעולם ואע"ג דמסיים וכולם נתיקמו ברבי ובניו, מ"מ לא כייל קדושה, אע"ג דנקרא רבינו הקדוש [ואיתא בזוהר בראשית נ"ד בשעתא דבר נש אזיל בארח קשוט ואמשיך עליה רוחא קדישא ואתדבק ביה, ברא דיוליד ויפוק מיניה הוא משיך עליה קדושה עילאה], והרי בודאי הקדושה נאה לצדיקים ונאה לעולם כדכתיב בתהלים ט"ז ג' לקדושים אשר בארץ המה ואדירי כל חפצי במ ועוד הרבה מקראות כיו"ב, ומיהו י"ל דלא כייל במתני' אלא דברים שהם ניכרים לכל, וקדושה אינו ניכר כמו נוי ועושר וכיו"ב.

'לקט שכחה ופאה' שבמשניות נשנה בדוקא שלא כסדר שהוא במקרא

ובקצרכם את קציר ארצכם לא תכלה פאת שדך לקצר ולקטם וקצירך לא תלקט: וברמך לא תעולל ופרט ברמך לא תלקט לעני ולגר תעזוב אתם אני ה' אלהיכם: (י"ט ט')

יש להתבונן בסדר המתנות בכתובים ולעומתם במשניות, שבפסוקים נכתב פאה ואח"כ לקט, וכן עוללות ואח"כ פרט, ומצות שכחה לא כתיבא בהדי פאה ולקט אלא בפ"ע בפרשת כי תצא (דברים כ"ד י"ט), ולא מצאנו סדר אחר מהסדר הזה בפסוקים, ואילו במשניות שונה התנא הסדר לקט שכחה ופאה, (עיין פאה פ"ד מ"ו ומ"ט, תרומות פ"א מ"ה, מע"ש פ"ה מ"י, חלה פ"א מ"ג, ובגדרים פ"א מ"ג, גיטין פ"ה מ"ח), וד"ז צ"ע בתרתי, חדא דה"י ראוי לשנות פאה קודם לקט ושכחה, ועוד דכיון דפאה ולקט כתיבי בהדי הדדי מה טעם ראה התנא להפסיק ביניהם במצות שכחה המאוחרת, וכן קשה למה שינה התנא למיתני פרט ועוללות (עיין פאה פ"ז מ"ג, ד' ופ"ח מ"א, מע"ש פ"ה מ"ג) מסדר הכתוב עוללות ופרט*.

א ובלקט השבילים על כללי המשניות הוספו לבאר עוד זוגי תיבות העולים יחד בסדר קבוע במשניות שאינו כסדר הכתוב בתורה, כגון בל יראה ובל ימצא בפסחים (פ"ט מ"ג), ואילו בקרא קדים בל ימצא לבל יראה על שמות י"ב י"ט, י"ג ד', וכן בקידושין פ"א מ"ז תנן בל תשחית ובל תקיף, ואילו בקרא (להלן פסוק כ"ז) כתיב לא תקיפו ברישא, וכן שנינו האונס והמפתה אע"ג דמפתה קדים בשמות כ"ב ט"ו, ואונס כתיב בדברים כ"ב כ"ח, וכן בזבחים (פ"ה מ"ה) מקדים אשם גזילות, לאשם מעילות דקדים בויקרא (ה' י"ד), וכן בהוריות (פ"ב מ"ד) ובכריתות (פ"ב מ"ד) מקדים ביטוי שפתים לטומאת מקדש וקדשיו דקדים בויקרא (ה' ב'), וכן בחגיגה (פ"א מ"א) ובכתובות (פ"ג מ"ה) ובפאה (פ"ה מ"ט) מקדים חיגר לסומא ואילו בקרא (ויקרא כ"א י"ח) כתיב "איש עור או פסח", וכן שנינו 'עופות ודגים' בשביעית (פ"ז מ"ד) ובשבת (פ"א מ"ו) ובגיטין (פ"ג מ"ח) אע"ג דבקרא (בראשית א' כ"א) קדמו דגים לעופות, וכן בפאה (פ"ו מ"ט) ותרומות (פ"ט מ"ו) ועוקצין (פ"א מ"ג) שנינו 'שום ובצלים' היפך סדר הכתוב במדבר י"א ה', ובשבעות (פ"ה מ"ה) וכן בעלמא יוצא בשן ועין, היפך סדר הכתוב עין תחת עין שן תחת שן גזר, וכן שנינו 'תגלחת וצפרים' במגילה (פ"א מ"ז) ובכלים (פ"א מ"ה) ונגעים (פ"ח מ"ח), ואילו בקרא (ויקרא י"ד ד') צפרים קדים, וכן נגעי בגדים כתיבי מקמי נגעי בתים ואילו בנגעים (פ"ג מ"ב) תנן חתן שנראה בו

וליישוב קושיא הראשונה כתב בחו"ב חולין קל"ד ב' דנקט לקט ראשון שהוא המזדמן ראשון, תחלת המצוה בלקט שהוא עם תחלת הקצירה, ואח"כ שכחה במחור, ופאה באחרונה, ולכך אף דבקרא פאה קדים, מ"מ נקטו בעלמא לקט בתחלה, עיי"ש, וביתר ביאור כתב בתוי"ט בפאה (פ"ד מ"ו), וז"ל, תנא נקטינהו בהווה ורגיל להיות, שכן בתחלת הקצירה אפשר ושכיח להיות נושר, אבל שכחת עומר א"נ שכחת קמה אינו רגיל שישכח בתחלת הקצירה, והדר תנא פאה שמקומה בסוף השדה כו' אבל בקראי כתיב בפרשת קדושים "לא תכלה פאת שדך ולקט קצירך לא תלקט" ובפרשת כי תצא דין שכחה, דנקטינהו כסדר אזהרתן להזהיר בעל השדה שלא יקצור כל שדהו, וכשקצר השדה לא ילקט הנושר שכן דרך ללקט אחר הקצירה, וכן אם שכח עומר או קמה דלא שכיח כולי האי שלא ישוב לקחתו עיי"ש, ולפמשנת דנקט לקט דמזדמן ראשון ה"נ י"ל קצת כיו"ב דפרט דשכיח טפי נקט ליה ברישא, כיון דפרט הנושר כתוצאה מן הבצירה שכיח טפי מעוללות שאין לה לא כתף ולא נטף, עיי"ש, א"נ שמא י"ל דמשום דפרט הוא לשון יחיד ועוללות ל' רבים, נקט ל' יחיד ברישא, כדרך המשנה בכל מקום כמו סייג וקורות, עפר או צרורות, לפת וצנונות, קש וקנים, תבן וזגים, שום ובצלים, פרד וצמוקין וכיו"ב.

ואפשר עוד דהא דבקרא הקדים פאה ללקט, הוא משום הא דתנן פאה (פ"א מ"ג) דנותנים פאה מתחלת השדה ומאמצעה, והיינו דאפשר לקרא שם פאה על תחלת השדה ואמצעייה מיד כשהתחיל לקצור אפילו בעוד כל התבואה בקמותיה.

ולעיקר הדבר דנקט בעלמא לקט שכחה ופאה, יתכן דלקט ושכחה שמעצמם נעשו מתנות עניים ראוי להקדימם לפאה בדעתו והפרשתו בהדיא תליא מילתא.

מה שכתבו בתוי"ט ובחו"ב דלקט שמזדמן ראשון ראוי להקדימו, הוא פשוט בסברא, וכן בעלמא מקדים המוקדם בזמן, (זכר לדבר, איזהו תם ואיזהו מועד²), וכן בסוטה (פ"ב מ"ה) תנן אמן שלא שתיית ארוסה ונשואה ושומרת יבם כו', הנה הקדים ארוסה משום דקודם בזמן, ואע"ג דביבמות (פ"ד מ"ד) תנן העובר והיבם והאירוסין כו', אע"ג דאירוסין קודם לעובר וליבם, י"ל דפתח בעובר דסליק מיניה שם במשנה ג', עיי"ש, א"נ משום דמכילתין דיבמות היא נקט יבום ברישא, ואשכחן כיו"ב בריש מו"ק דהקדים מועד לשביעית כדתנן משקין בית השלחין במועד ובשביעית, וכן בחלה (פ"א מ"ט) החלה והתרומה כו', ומיהו לאו כללא הוא, (עיי"ש פ"ב דבכורים).

ובעיקר מה שפירשנו דלעולם יש להקדים מה שנפגש בו ראשון בסדר העשייה או בסדר המצוה ק"ק מהא דתנן שביעית (פ"ה מ"ט) משאלת אשה כו' נפה וכברה ורחיים ותנור, דהא לפי סדר עשיית הלחם הו"ל למיתני כברה ורחיים ונפה ותנור³, ומיהו זימנין דלא קפיד אסידרא והיכי דאיכא לשנויי משנינו, ואשכחן

נמי דתנא מיגרר גריר בתר לשון בני אדם וכמו שמצאנו בלשון כניסה ויציאה ובלשון עולה ויורד דזימנין אע"ג דהיציאה והירידה קודמין, מ"מ נקט הכניסה והעליה ברישא, וכמ"ש תו' בפסחים (ב' א') במימרא דר"י א"ר לעולם יכנס אדם בכי טוב, וז"ל, והא דנקט כניסה תחלה היינו משום דאורחא דגמרא למנקט הכי כמו מטפס ועולה ומטפס ויורד כו' דנקט עליה תחלה ובפ' במה מדליקין בין השמשות כהרף עין זה נכנס וזה יוצא כו' עיי"ש ובתו' ב"ק (ס' ב') ב"מ (פ"ג ב'), ובקרא נמי אשכחן דכתיב (בראשית כ"ח י"ב) "והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו", ואף שברש"י שם נדחק למה נקט עולים תחלה, מ"מ ברשב"ם ובמושב זקנים שם נטו מפירושו ונקטו כדברי התו' דאשכחן כן בלשון מטפס ועולה מטפס ויורד ולעולם יכנס אדם בכי טוב, דברה תורה כלשון בני אדם, עיי"ש.

והנה בעלמא מקדים התנא תרומה למעשר כדרך הפרשתו, וכסידרא דקרא בנחמי' (י"ב מ"ד) "ויפקדו ביום ההוא וגו' לתרומות לראשית ולמעשרות", ובדברי הימים ב' (ל"א י"ב) "ויביאו את התרומה והמעשר והקדשים באמונה", וכדתנן תרומות (פ"א מ"א) המפריש מקצת תרומה ומעשר כו', וכן במעשרות (פ"ב מ"ה), ובגיטין (פ"ג מ"ח), ובקידושין (פ"ב מ"י), וע"ע דמאי (פ"ה מ"י) ביצה (פ"ה מ"ב) נדרים (פ"ד מ"ג) וברע"ב גיטין (שם מ"ז).

ואילו בחגיגה פ"ב מ"ה הקדים מעשר לתרומה כדתנן נוטלין לידים לחולין ולמעשר ולתרומה ולקודש מטבילין ולחטאת וכו', ונראה דהיינו טעמא משום דהתם לפי סדר מזדגת קדושתן חשיב להו מן הקל אל החמור כדרך לא זו אף זו.

וע"ע במע"ש (פ"ד מ"א) המוצא כלי וכתוב עליו קוף קרבן מ' מעשר ד' דמאי ט' טבל ת' תרומה כו', והתם קתני תרומה לבסוף משום סיפא דר' יוסי דקאמר אפילו מצא חבית והיא מלאה פירות וכתוב עליה תרומה הרי אלו חולין.

ואל תתמה דמצאנו נמי בקרא דהקדים מעשר לתרומה, כדכתיב במלאכי (ג' ח') "היקבע אדם מעשר וגו' ואמרתם במה קבענוך המעשר והתרומה", דהתם היינו טעמא משום דה"ק, לא רק המעשר שהוא חלק חשוב אחד מעשרה לא נתתם אלא אף התרומה שמדאו' חטה אחת פוטרת את כל הכרי ומדרבנן אחד מחמישים ג"כ לא נתתם⁴, והא דכתיב דברים (י"ב ו') "והבאתם שמה וגו' ואת מעשרותיכם ואת תרומת ידכם", התם ה"ט משום דתרומת ידכם אלו בכורים, ושפיר הקדים מעשר בהמה שנוהג כל השנה וגם בחו"ל לבכורים שנוהג רק מעצרת עד החג, [ועיי' בכורים (פ"ב מ"א), התרומה והבכורים חייבין עליהן מיתה ועיי"ש במשנה ב'].

מה שמקדים הכתוב בכל מקום נבילה לטריפה אע"ג דטריפה קודם, אפשר משום דנבילה ניכרת בשעת שחיטה, ואילו טריפה סתמא דמילתא אינו ניכר עד שינתחה⁵, ודכוותה נמי מקדים

נגע כו' לו ולביתו ולכסותו, הקדימו נגעי בתים לנגעי בגדים היפך סדר הכתוב, וכ"ה בשאר משניות דנגעים, וכן כל היכי דכילי מילה בהדי פסח מקדים פסח ברישא, (עיי' כריתות פ"א מ"א ועי' ברכות י"ט ב', וע"ע עירובין צ"ו א', זבחים ק"ז א'), ובקרא מילה כתיב בפרשת לך ואלו פסח כתיב בפרשת בא, ואשכחן נמי בהרבה משניות וברייתות שמקדים תבן לקט שבביעית (פ"ט מ"ד) וב"מ (פ"ט מ"א), ושם (פ"י מ"ה) ובתוספתא ברכות (פ"ב ה"ד), וכיו"ב בתרומות (פ"ג ה"ב), ובשביעית (פ"ה ה"ט), וכן בירו' שם (פ"ה ה"ח) ובתנחומא במדבר (סימן ד') שנינו מה חטים הללו נכנסות לאוצר במנין כו' אבל התבן והקש אינן נמנין כו', וע"ע הא בקרא שמות ה' ל"ב כתיב לקושש קש לתבן, והו"ל למיתני קש ותבן שהרי הקש מוקדם לתבן, ומענין לענין צריך ליתן טעם מה שלעולם מקדים התנא זיתים לענבים ותאנים לענבים ויין לשמן וגותות לבדים, וכן צ"ב מה שבכל המשניות שנינו 'נשים ועבדים' כו', ואילו כששונה בלשון יחיד שונה בכל מקום 'העבד והאשה', וכן צריך יישוב שבש"ס ומדרשים יבא 'נגעים ואהלות', והרי אהלות שנויה בסדר טהרות קודם נגעים.

ב וכיו"ב צידד עוד בחו"ב שבת (ק"ב א') דהא דקאמר התיי רצועות מנעל וסנדל ולא נקטו לה בקשר, הוא משום דסתמא דמילתא בכניסת השבת אדם לבוש במנעלו וסנדליו והנידון שנפגש בו ראשון הוא אם שרי להתיי עיי"ש, וכן משמע בקידושין כ"א ב' כיצד בחזקה התיי לו מנעלו כו', ומשמע ג"כ דסתמא ראוי להקדים התיי לקשר, [אבל בתוספתא קידושין פ"א ה"ג גבי עבד נקנה בחזקה שנינו איזו היא חזקת עבדים נעל לו סנדלו והתיי לו סנדלו, וע"ע].

ג ועי' בחו"ב מעילה ד' ב' בהא דשיילין היכי דמי אלימא דקבלוהו פסולין כו' ולא שכבר הוזה כו', כי משם נלמד ליישב משניות טובא שלכאו' קשה הסדר ששנה אע"פ שאינו כסדר עשייתו, וע"ע בחו"ב שם ח' א' בתה"ה ואין.

ד וע"ע בתו' סוכה (ז' ב') שהעיתין לו הגמ' מטפס ויורד מטפס ועולה, וכ"ה בראשונים שבת (קכ"ב א') ובפר"ח עירובין (כ"א א'), אבל בתו' שבת שם כתבו כלשון שלפנינו בגמ' עירובין מטפס ועולה כו', ובגאון יעקב עירובין שם כתב מטפס ועולה גרסין דאי לא ירד מהיכן עולה, ואישתמטתיה דברי התו' בכל הנך דוכתא.

ה וק"ק לשון המדרש בראשית (מ"א א') א"ל הקב"ה לא אמרתי לך שתתן לי אלא אחד מעשרה מעשר אחד מחמישים תרומה כו', ואפשר משום דעשרה קודם לחמישים, זכר לדבר, ע"י תנחומא פר' ראה (סימן י"ד) אבות הראשונים הפרישו תרומות ומעשרות אברהם הפריש תרומה גדולה יצחק הפריש מעשר שני יעקב הפריש מעשר ראשון, הנה הקדים מע"ש למע"ר משום סדר האבות.

ו וע"ע בתוי"ט חולין (פ"ג מ"א) בשם הרמב"ם, ולפ"ד י"ל פ בענין אחר, עיי"ש.

התנא פיגול לנותר במע"ש (פ"ג מ"ב), ובפסחים (פ"י מ"ט) ובמעילה (פ"ד מ"ד) ובזבחים (פ"ג מ"ד). משום דפיגול הוא בתחלת מעשה הקרבן ונותר הוא בסוף זמן אכילתו, אלא דלפי שאזהרת פיגול ילפינן מאזהרת נותר לכך במכות (פ"ג מ"א ב') כששנה ואלו הן הלוקין כו', הקדים נותר לפיגול, [וצ"ע בשנויי נוסחאות כריתות (פ"ג מ"ב ופ"ד מ"ב)].

ויש לעי' בהא דתנן פאה (פ"ח מ"ב) נאמנים על הלקט ועל השכחה ועל הפאה בשעתן ועל מעשר עני בכל שנה ובן לוי נאמן לעולם, והרי הא דבן לוי היינו לענין מעשר ראשון, (ועי"ש במ"ו ובח"ב שם), ומעשר ראשון קודם לשל עני, והו"ל למיתני ברישא, ועוד דהא מתנות עניים ומע"ש בשעתן, ואילו מעשר ראשון לעולם, וצ"ע.

וכן יש לעיין קצת כיו"ב במתני' דפסחים (פ"ט מ"ג) בפסח ראשון ושני דקתני זה וזה טעון הלל בעשייתן ונאכלין צלי על מצה ומרורים ודוחין את השבת, דהא צלי הוא בלילה ודוחין את השבת הוא ביום, ועי"ש בצ"ח.

במתני' סוטה ז' א' הקדים התנא קריעת בגדיה וסתירת שיערה שהוא מאוחר בפרשה, ואח"כ הזכיר במתני' (י"ד א' ט"ו ב') הבאת המנחה ולקחת המים מן הכיור ונתינת העפר לפני פריעת ראש האשה שהוא מוקדם בקרא, ונתקשו בזה בתו' (י"ד א') וסיימו התו', ולא ידענו אם סדר התנא דוקא או סדר הפרשה, ותירץ בח"ב דיתכן דכשמיימין עליה ראוי להזכיר לה שעתידים לקרוע בגדיה ולסתור שיערה בפרהסיא, ולכן הזכיר התנא ד"ז בדף ז' בהדי האיומים, ולא נחית לסדר העשייה של הדברים, וכן לשון 'היה מביא את מנחתה כו' אינו לשון המתפרש דמי בהמשך נעשה כן, עי"ש.

ולפי"ז מתפרש דסדר הפרשה הוא דוקא אלא דאיכא מילתא בטעמא להזכיר קריעת בגדיה וסתירת שיערה בהדי האיומים ולכן הקדים להו התם.

ומיהו אף אי קושטא הוא כהאי טעמא, מ"מ אינו מוכרח, דהא שפיר אשכחן נמי דלא קפיד התנא למנות כסדר כמ"ש תו' בע"ז (ג' א') ומנחות (י"ח א') ושפיר י"ל דלאו דוקא בחד בבא כן, אלא גם בסדר ששנה המשניות, וצ"ע בזה.

ולפני עור לא תזון מכשול

לא תקלל חרש ולפני עור לא תתן מכשול ויראת מאלהיך אני
ה': (י"ט י"ד)

גם בלא לאו דולפני עור וגו', הדבר פשוט דהמשיא עצה שאינה הוגנת לחבירו עובר בביטול מע"ע דואהבת לרעך כמוך, ואם גרם לו הפסד עי"ז עובר גם באביזרייהו דלא תוננו, וכן כל נזקין וגרמא בנזקין בכלל איסורים אלו, וכן כתב ביד רמ"ה ב"ב כ"ו א' וז"ל, דאסיר למגרם מידי דאתי מיניה היזיקא לאינשי אי משום לפני עור לא תתן מכשול ואי משום ואהבת לרעך כמוך עכ"ל, ובפשוטו מתפרש דעובר בשניהם, או דר"ל דאף אם בגרמא אינו עובר ממש בלאו דלפני עור לא תתן מכשול אכתי עובר בואהבת לרעך כמוך, [וזה גם היכי דאין ההיזק ברור כל שנתכוין בגרימתו שיוזק חברו].

ונראה דאע"ג דהמניח אבן בדרך שהולך בה עור כדי להפילו, פשיטא דעובר בואהבת לרעך כמוך, מ"מ אם עובר בלאו דלפני עור לא תתן מכשול, אין הדבר ברור, דאף שברש"י חולין ג' א' כתב וז"ל, דלית להו ולפני עור לא תתן מכשול אלא כמשמעו שלא יתן אבן בדרך עור להפילו עי"ש, מ"מ בחינוך מצוה רל"ב וברמב"ם פ"ב מרוצח מבואר דאפיקו לקרא מפשטיה ופירשו דאם נתן מכשול ממש אינו עובר בלאו זה, אלא עובר בלאו דלא תשים דמים בביתך וכמ"ש הרמב"ם בפ"א מרוצח ה"ד שהמניח

המכשולות המביאים לידי סכנה ביטול מצות עשה ועובר בלא תשים דמים בביתך, (ועי"ש דמי שהיה לו בור או באר בחצירו חייב לעשות לו חוליא, ומשמע דחייב מדאורייתא גם להסיר המכשולות ולא דוקא הניח מכשול אלא אפילו בשוא"ת כגון שלא עשה מעקה לגגו, עי' תו' קידושין ל"ד א'), וכבר תמה במנח"ח שם סק"ד דהא אין מקרא יוצא מידי פשוטו, עי"ש, [ושמא משמע להו כן מדכתיב ביה ויראת מאלקיך, שאינו מסור אלא ללב, עי' בפרש"י, דזה שאין הסומא מבחין באבן, לא משוי ליה דבר המסור ללב], ובאמת שבסה"מ להרמב"ם ל"ת רצ"ט מבואר דפשטיה דקרא קאי לענין שלא להשיאו עצה רעה עי"ש, וכן בקרא דלפני עור וגו' בפרשת קדושים פרש"י לא תתן לו עצה שאינה הוגנת, וצ"ע מנין יצא להם דבר זה שלא לפרש המקרא גם כפשוטו, [ונהי דבספרא פרשת קדושים מפרשינן לה לענין עצה שאינה הוגנת, וה"נ מושיט כוס יין לנזיר ילפינן לה פסחים כ"ב ב' ע"ז ו' ב' מקרא דלפ"ע, אבל אכתי יל"פ המקרא גם כפשוטו], ואפשר שמקורם מהא דאיתא במדרש חסרות ויתרות [הובא באוצר המדרשים] כל מכשול שבמקרא מלא בר מן אחד חסר ולפני עור לא תתן מכשול לפי שאינו מכשול ממש אלא שלא תדבר דבר שחבירך נכשל בו, ומיהו בלא"ה נמי ניחא, דמניח מכשול נפקא ליה מלא תשים דמים, [ואף בשוא"ת כגון שלא עשה מעקה לגגו וכמ"ש"כ לעיל, ואילו אם נפרש קרא דלפני עור לא תתן מכשול כפשוטו הוי מתפרש רק במכשול שנותן בקום ועשה].

בענין מצות תוכחה למי שעובר על מצוה

לא תשא את אחיך בלבבך הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא
עליו חטא: (י"ט י"ז)

יש לחקור אם יש מצוה להוכיח אדם שאינו נוהג חומרא כמנהג אבותיו, דלכאורה פשטות הדברים דאין חיוב אפרושי מאיסורא וחיוב תוכחה אלא בעובר באיסור מוחלט שאין בו צד היתר, ובין כשעובר באיסור או ספק איסור דאורייתא, ובין שעובר בדרבנן, [ופשיטא דאין חילוק אם עובר בדרבנן בדבר שהוא עיקר הדין או בדבר שהנהיגו חכמים על כל ישראל, כגון חומרא דר"ז וכגון איסור עשיית מלאכה בערב פסח וכגון קריאת הלל בימים שקוראין בדילוג, עי' פסחים נ' א' ובתו' ברכות י"ד א', דדברים שנהגו כל ישראל פשיטא דיש לו חומר של מצוה דרבנן והעובר בהם מצוה להפרישו ולהוכיחו, ואף בדברים שאין מנדין עליהם ואף בדברים שאינו גורם לו להיות חשוד על השבועה כגון היא דב"מ ה' ב' לא תחמוד לאינשי בלא דמי משמע להו וכיו"ב, ודכוותא נמי במנהגי נשים שאין מקילים להם, כגון עשיית מלאכה בחנוכה כשהנרות דולקות ועשיית מלאכה בראש חודש וכיו"ב], אבל דבר שהוא תלוי בכל אחד לפי מנהג אבותיו ודעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד, לא מסתבר שאם נוהג כמנהג השני יהי' מצוה להוכיחו או להפרישו מדאורייתא, אם לא כשכבר נהג כן וחשיב אצלו כנודי מצוה כגון שרויה בפסח, עי' בחיי אדם כלל קכ"ז ס"א, ועי' יו"ד סימן רי"ד ס"ב ובמג"א סימן תקנ"א סק"ז, [וצ"ע בשע"ת סימן ת"ס וסי' תנ"ג סק"ה ועי' בר"ן פסחים נ"א א' ובתשו' הרשב"א ח"א סי' צ"ח], וחילי דידי משום דכמדומה שלא נמצא מפורש בשום מקום דיש חיוב על הבן לנהוג כמנהג אביו, [בדבר שיש מקילין או שמנהג המקום להקל], ועי' שבת ל"ה ב' ביצה ד' ב' ובפסחים נ' ב', וכן העלה בתשו' ריב"ש סימן שצ"ט דאין הבן חייב במנהגי אביו, והביאו הפר"ח באו"ח סימן תצ"ו סק"ז, ועי' בתשו' חו"י סימן קכ"ו ובפ"ת יו"ד סימן רי"ד סק"ה, וצ"ע בחולין ו' ב' בעובדא דריב"ז דמשמע שם דאי לאו דמקום הניחו לו להתגדר בו יש לו לנהוג כמנהג אבותיו, ועי' ברמב"ם פ"ו ממאכ"ס ה"י, ועי' עוד

ז בעיקר מה דמספקא לתו' דילמא סדר הפרשה לאו דוקא, אשכחן דכותה שהשנוי מאוחר במשנה צריך להקדימו במעשה, כגון סדר שמונה בגדים של כה"ג דמכנסים קודם בלבישה ולא הקדימו לשנותם כסדר, ויש גם דהסדר שנוי כמשפטו לכתחלה, ומ"מ אי אפיך לית לן בה, כגון הקדים חליצה לריקקה או וריקקה לחליצה מה שעשה עשוי, ושבעה סמנים קתני בהדיא דהעבירן שלא כסדרן לא עשה כלום, ועוד כיו"ב, ואכמ"ל, וע"ע סוטה (י"ב ב' בתו"ה קודם ושם מ"ב א' תו"ה משוח), ובח"ב (שם ושם).

בספר האגרות למרן זלה"ה ח"ב אגרת כ"ב דבמנהגי טריפות וְחֻלְבּ וְכִיּוֹב חִיבִין כּל אַחַד לְנַהֵג כְּמִנְהַג אַבּוֹתָיו וְאִף לְאַסּוּר כְּלִים^ה, עיי"ש, [ויש להסתפק לצד דזימון דאורייתא אם מזמנין על מי שאכל דבר שאינו אסור אלא ממנהגא, או ממנהג אבותיו באיסור טריפות וכיו"ב].

ונראה דכל מידי דהעובר בו אינו נקרא עבריין, ליכא בזה מצות תוכחה מדאורייתא ואין חיוב להפרישו מדאורייתא, ונפ"מ כגון שרואה בחבירו שאוכל בשר שהורה בו חכם, [או שעובר על צוואת ר"י החסיד שכתבנו במק"א דאף אם היתה הצוואה לדורות, מ"מ העובר בזה לא מקרי עבריין, דאינו איסור גמור מדרבנן], ובדברים האסורים משום חשש סכנה [ולאפוקי מידי דאסרום באכילה מחמת כן, ולאפוקי מידי דהסכנה ברורה כמו קיר נטוי וגשר רעוע וכיו"ב], וכגון מי שקוראין לו לעלות לס"ת ואינו עולה נמי נראה דליכא מצות תוכחה מדאורייתא, [ועי' בתו' מנחות ס"ד ב' דאי בעי לקבולי עליה לטותא דרבנן שרי], ומ"מ אפשר דמדרבנן שפיר יש למחות בידו, וכש"כ דכשנוהג שלא כהוגן בציבור ראוי למחות, דהא אפילו בדבר שיש בו משום עין הרע מבואר בבאה"ט סימן קמ"א סק"ה דמוחין בידו עיי"ש, ורשמתי לפו"ר, ועי' בחו"מ סי' תכ"ז, וצ"ע.

דבר שנוהג בו היתר וחבירו נוהג בו איסור (מעיקר הדין), חייב להוכיחו ולהפרישו אף דלדידי' שרי, כמו שישאל חייב להוכיח לכהן באיסורי כהונה אף שאין הישראל מצווה בהן וליכא דין ערבות, (וכמו שאיסור מסייע ידי עוברי עבירה שהוא מדרבנן כמ"ש בשעה"צ סימן שמ"ז אות ח', הוא גם לנשים שאין בהם דין ערבות [להסוברים כן]).

ואהבת לרעך כמוך

לא תקם ולא תנור את בני עמך ואהבת לרעך כמוך א"י ה' (וי"ט י"ח)

אין כוונת המצוה שיאהב את חבירו כגופו ונפשו, דפשיטא דלא נצטוינו לאהוב את כל אחד מישראל כאהבת דוד ויהונתן, ולשון הרמב"ם בפ"ו מדעות שכתב מצוה על כל אדם לאהוב את כל אחד ואחד מישראל כגופו שנאמר ואהבת לרעך כמוך, אין ר"ל כגופו כפשוטו, דודאי לא ציותה התורה שיהא אדם בהול על ממון חבירו או שיצטער על מתו של חבירו כשלו, וכן מי שמכבדין אותו מחמת עשרו או גדולתו, אין לו מצוה להשתדל שיכבדו לאחרים כגופו, אלא ר"ל שאהבת אדם לרעהו, תתחזק בלבו עד שיהאבנו מעצמו גם בלי ציווי, כשם שאוהב את גופו בטבעו בלי ציווי, שהרי אהבה היא בלב, וע"ז הוא שנצטוינו במילת כמוך כדי שמתוך כך יחבב את חבירו ויצטער בצר לו וישמח בשמחתו ובעשרו, ויטיב עמו כפי יכלתו, כשאין חייו קודמין, אבל במה שהאדם משתמר מעשות רע לחבירו ומשתדל לכבדו ולהטיב עמו, לא נתקיימה תכלית המצוה עד שיעשנה מאהבת לבו ולא מכח ציווי, והיינו כמוך.

ושנינו באדר"נ פ"ט ואהבת לרעך כמוך אני ה' מה טעם כי אני ה' בראתי לכבודי, והוא כדכתיב בישעני' מ"ג ז' כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתי יצאתי אף עשיתי, דקאי על ישראל שנקראים עם ה', והיינו הנקרא בשמי, ולכבודי הוא כדכתיב ישראל אשר בך אתפאר, וכתיב בוראך יעקב יוצרך ישראל עי' ברד"ק שם, ועי' אבות פ"ו מ"ד ובב"ב ע"ה ב'.

ומה מתקו אמרי נועם במכתבי התעוררות פ"ז אות ז' וז"ל, וכאשר יחשוב האדם באפס אפסותו, ושחבירו הוא בנו של מי שאמר והיה העולם, והוא ציוה עליו לקרבו ולסייעו ולעודדו, מיד תתחיל בלבו המית אהבה כלפיו ויתחיל להתקרב למצות ואהבת לרעך כמוך, עכ"ל, ור"ל דכשיחשוב שהוא בנו של מי

שאמר והיה העולם, ישתרש בלבו אהבה מוכרחת בטבע כשם שאדם אוהב את אחיו מפני ששניהם בנים לאב אחד.

ואפשר דהא דהמלבין פני חבירו אין לו חלק לעוה"ב, טעמא נמי משום דחביבין ישראל שנקראים בנים למקום, וכשעושה מעשה שמבזה את חבירו, הר"ז כאילו כופר בזה שהוא בנו של מי שאמר והיה העולם, וכאילו חבירו יש לו נפש של בהמה והוא יש לו נפש עליונה, והרי אף אם חבירו יש בו חסרון ודופי והוא בעל עין רעה וכיו"ב, ואי אפשר לו להרבות אהבתו אליו, דאין אהבה אלא בדומים כידוע, ג"כ נצטוינו עליו בואהבת לרעך כמוך, דסו"ס כל שהוא בתורה ובמצוות הוא רעך אף אם אינו שוה לו בתכונותיו ומדותיו, ואף אם הוא חוטא, כל שהוא עדיין בכלל אחיך בתורה ובמצוות, הרי נחשב כבן למקום, ואין לך אדם שאין לו שעה, וא"כ כש"כ שאם מלבין פניו דהוא כשופך דמו, הר"ז כאילו כופר בבניו של מקום, והיינו דכילי לה באבות פ"ג מ"א בהדי מחלל את הקדשים ומבזה את המועדות ומפר בריתו של אברהם אבינו ומגלה פנים בתורה שלא כהלכה, ואם נפרש כפשוטו דחומרת המלבין פני חבירו נחשב כעבירה שבין אדם לחבירו, אין מקום להכלילו במשנה זו, אלא בא התנא לפרש שמלבד שהוא כשופך דמים (דלא מציינו ע"ז שאין לו חלק לעוה"ב), הרי הוא כמיפר בריתו של אברהם אבינו ע"ה במה שהוא בז לרעהו שכאילו אינו בנו של מי שאמר והיה העולם ולכן הוא נמנה בין בוזי דבר ה' שאין להם חלק לעוה"ב, [ויעוי' ברמב"ן ובשאר מפרשים בפירושא דואהבת לרעך כמוך, ולר"ד ז"ל ה' נראה דמתפרש ואהבת לרעך, מפני שהוא כמוך, שגם הוא בן למקום].

ולכאורה ה' ראוי לדון דברשע יהי' הדבר תלוי בפלוגתא דר"מ ור"י בקידושין ל"ו א', דלר"י דס"ל דאם נוהגים אתם כבנים הרי אתם בנים ואם לאו אין אתם בנים, נמצא דהא דחביבין ישראל שנקראו בנים למקום מיתוקמא רק בשומרי חוקיו ומצוותיו, ורק עליהם נאמר ואהבת לרעך כמוך בשביל חביבותם, ולר"מ דקאמר דבין כך ובין כך נקראים בנים, ה"נ חוטאים ורשעים מישראל נמי בכלל, דרק עכו"ם אינם בנים למקום, עי' בב"ב י' א' [ועי' "רשע" בהא דמצוה לשנאותו].

ואפשר דר"מ בשיטת רבו ר"ע אמרה, דכיון דר"ע קאמר חביב אדם שנברא בצלם כו' חביבין ישראל שנקראו בנים למקום, משמע דכל ישראל קרויים בנים, דהא חביב אדם שנברא בצלם כולל גם עכו"ם דהך קרא בבן נח כתיב, [ואע"ג דקתני אדם ולא קתני האדם, ואין עכו"ם קרויים אדם, עי' במפרשים, מ"מ כיון דקתני בתר הכי חביבין ישראל לא קפיד לשנות אדם ברישא, ובלא"ה נמי ע"כ לאו כללא הוא, דמי לא כתיב ואתן אדם תחתך ולאמים תחת נפשך, וכן גבי נינוה כתיב אשר יש בה הרבה משתים עשרה רבוא אדם], וכיון דקתני חביב אדם ובתר הכי חביבין ישראל ע"כ משמע דכל ישראל חביבין, והיינו נמי דלא קתני חביבין ישראל שנקראים סגולה, א"נ ממלכת כהנים וגוי קדוש, א"נ חבל נחלתו, וכיו"ב, דכל התוארים הללו תלויים אם עושין רצונו של מקום, וכדכתיב אם תשמעו בקולי וגו' והייתם לי סגולה וגו' ואתם תהיו לי ממלכת וגו', משא"כ בנים דגם אם הם משחיתים קרויים בנים כדכתיב הוי גוי חוטא וגו' בנים משחיתים, וכתיב בנים גדלתי ורוממתי והם פשעו בי, וכתיב כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו אתה ה' אבינו גואלנו מעולם שמך, ור"ל דגם אם רבו חטאינו ואבדנו זכות אבות אכתי בנים אנו ואתה אבינו, וכתיב והעולה על רוחכם וגו' נהיה כגוים וגו' ואמרו ר"ה ל"ב א' אר"נ כל כי האי רתחא לרתחא רחמנא עלן ולפרוקינן, ומבואר דלעולם נקראים ישראל בנים למקום, וכיון דאין לך אדם שאין לו שעה, שפיר ציותה התורה ואהבת לרעך כמוך משום דחביבין ישראל שנקראו בנים למקום, ועדיין צ"ע.

ח אפשר דזה דוקא כשכבר נהגו כן עפ"י ציווי אביהם, אבל לא כשעשו כן רק מחמת כבודו, וצ"ע בזה.

ט ועי' שבועות ל"ט א' שבת נ"ד ב'), ועי' ברמ"א י"ד סימן ק"ט ס"ז [וצ"ע בפר"ח סימן תצ"ו במה שהוכיח מיבמות י"ג ב' עיי"ש], ועי' עירובין מ"א ב' בעובדא דר"ע ור"ג ובסוכה י' ב' בעובדא דרב נחמן, ועי' חולין ק"א א' חס ליה לזרעא כו' דליתבי לי מידי דלא סבירא לי ובמש"כ בתשו' דברי אברהם ח"ג סכ"ג, ועי' בכריתות י"ב ב' במימרא דרב יוסף, ועי' יבמות קט"ז ב' אינהו כרבנן ס"ל כו' דלישרייה, עיי"ש, ועי' בתו' גיטין פ"ט ב'.